

LBRIS

We know
books
CSIKÁNY TAMÁS

KISHÁBORÚ HÁROMSZÉKEN

1848. DECEMBER

tortoma
KÖNYVKIADÓ

Barót, 2015

Előszó	7
A kisháború jellemzői	9
Háromszék katona-földrajzi leírása	14
Az önvédelmi harc előzményei	18
A háromszéki védelem feltételeinek megteremtése	22
Háromszék hadereje	24
A császári haderő	29
A kisháború eseményei	32
Kisháború nagy eredménnyel	67
Válogatás az 1848. decemberi háromszéki harcokkal kapcsolatos emlékiratokból és levéltári forrásokból	78
1. A császári-királyi (cs. kir.) haderő erdélyi ezredei 1848-ban	78
2. A 11. (székely) huszárezred századparancsnoki állomáshelyei 1848-ban	79
3. Háromszék és Bardoc fiúszerk településeinek határőri besorolása	79
4. Túróczi Mózes: Az 1848–49-beli szabadságharcunkba való hű és lelkiismeretes munkám leírása (részlet)	81
5. Kimutatás a Barcaságot fedező katonai, polgárőr és népfelkelő csapatokról 1848. december 2-án	84
6. Dobay ezredes megrovó levele a 2. honi gyalogszázad állományának 1848. november 30-án	85
7. Stutterheim ezredes jelentése Gedeon altábornagy számára a székely felkelők november 30-i földvári rajtaütéséről	85
8. Riebel őrnagy általános jelentése Gedeon altábornagy számára 1848. december 1-jén	87
9. Tomasegović főhadnagy jelentése Gedeon altábornagynak a Köpec és Bölön környékén tapasztaltakról, 1848. december 3-án	88
10. Heydte kapitány jelentése Puchner altábornagynak Csíkszerk pacifikálásáról, mellette a szerk nyilatkozata 1848. december 3-án	89
11. Ütközet az erdélyi Szászhermánynál 1848. december 5-én	92

12. Heydte kapitány helyzetjelentése Gedeon altábornagynak 1848. december 7-én, Schönbruck hadnagy megjegyzésével	96
13. Heydte kapitány jelentése Gedeon altábornagynak az 1848. december 9-i köpenci ütközetről	97
14. A 10. század tartalékosztály tisztjeinek jelentése a kézdivásárhelyi honvédelmi bizottságnak 1848. december 9-én	98
15. Móricz Sándor 1848. december 11-i levele a kézdivásárhelyi tanácsnak	100
16. A Háromszéki Kormányzó Hivatal felhívása a Barcaság népéhez 1848. december 13-án	100
17. Heydte kapitány jelentése Gedeon altábornagynak az 1848. december 13-án Felsőrákosnál elszenvedett vereségének következményeiről	101
18. Nagy Imre alezredes 1848. december 14-i jelentése a Központi Kormányznak	102
19. Heydte kapitány 1848. december 16-i kiegészítő jelentése a felsőrákosi ütközet utáni eseményekről	103
20. Kovachich Horváth Ignác alezredes visszaemlékezése az 1848 decemberének második felében történt eseményekre	104
21. A Háromszék elleni hadművelet terve 1848. december 27-én	107
Rövidítések	110
Színes képmelléklet	113

Aligha vállalkozhat arra bárki is, hogy hiánytalanul számba vegye az 1848–49-es magyar forradalom és szabadságharc csodálatos és hősi eseményeit, a hadra kelt nép helytállását, szinte hihetetlen bátorságról tanúskodó tetteit. A háborús idő, a haza és a társadalmi haladásba vetett hit a mindennapok embereiből olyan hősokeket varázsolt, akik sokszor a józan ész megfontolásait félretéve makacsul hittek a sikerben, a győzelemben. Olyanokat, akik ha kellett az életüket is feláldozták a szent ügyért éppúgy, mint harcos-társaikért. A címben jelzett kisháború nem minősíti a háromszékiek 1848. decemberi harcát, hanem arra utal, hogy az Olt vidékén ekkor olyan harci cselekmények zajlottak, amelyet az akkori katonai szaknyelv e kifejezéssel illetett. A hasonló hadviselést ma aszimmetrikus háborúnak nevezik, amely szinte már fel is váltotta a hagyományos háborút. Katonák helyett vagy mellettük ugyanis már a felfegyverzett lakosság harcol – egyre hatékonyabban – a reguláris haderő ellen, miként annak idején a székelyek is tették.

A hadművészet szép, bár ellentmondásosnak tűnő fogalma alatt mindazt értjük, ami a háborúban történik a lehető legnagyobb siker elérése érdekében. A háborús cél eléréseért mindenekelőtt a katonai vezetők felelősek, tehát a hadművészet elsősorban az ő tevékenységükre vonatkozik. A katonai vezetés több szinten, módon és területen zajlott és zajlik, az egyes kategóriákat nehéz elkülöníteni, sokszor igen nagy átfedések jellemzőek. Különösen forradalmi időkben még azt is nehéz meghatározni, hogy ki a katona, ki a felkelő vagy nemzetőr. A következőkben tehát megpróbáljuk besorolni a háromszékiek önvédelmi harcát az akkori hadművészeti kategóriák egyikébe, ezzel is rávilágítva arra, hogy a harc sikere nem csak a vak szerencsének, vagy éppen a székelyek vakmerőségének köszönhető, hanem egyúttal tudatos szervező és vezető munkának is. Ezzel alighanem tartozunk a székely had minden rendű, rangú parancsnokának és a harc minden résztvevőjének.

Az 1848. március 15-i vértelen pesti forradalom, illetve a pozsonyi országgyűlés küldöttségének e napokban elért bécsi sikere – az uralkodó aláírta a magyar országgyűlés által már elfogadott felirati javaslatot – azt a reményt keltette, hogy elkezdődhet az ország társadalmi életének békés átalakítása, függetlenedése a bécsi kormányzattól egy új alkotmányos rendben, független felelős kormány irányításával. A sors azonban másként határozott. A soknemzetiségű Magyarországon – a bécsi kamarilla hathatós ösztönzésére és támogatásával – már április végétől megindult a szerb felkelés, majd szeptemberben Josip Jellačić bán horvát csapatai és egy szlovák különítmény támadta meg az országot, illetve elkezdődött az erdélyi románság véres fellépése is. Ezen kihívásokra a magyar kormány a hadseregszervezés megindításával és az egymás után felszerelt nemzetőr, majd honvédcapatoknak az érintett területekre, a kialakuló hadszínterekre vezénylésével válaszolt. A gyorsan megalakított magyar haderő számára a legnagyobb kihívást azonban a császári-királyi hadsereg 1848. decemberi támadása jelentette.

A szabadságharc egészének menetét döntően az határozta meg, hogy a főhadszíntéren, a szembenálló felek főereje milyen eredménnyel harcolt. A császári-királyi hadsereg

téli sikere jutatta Alfred zu Windisch-Grätz tábornagy kezére Pestet és Budát, majd egészen a Tiszáig, az ország területének nagyobb részét. Ezt követően Görgei Artúr tábornok kiválóan irányított honvédhadserege a tavaszi hadjáratban érte el azt a nagy sikert, amelynek eredményeként 1849 májusára az országnak csak kis szögleteiben maradt idegen katona. A nyári hadjáratnak nevezett időszakban azonban az új erőre kapó császári sereg, a hatalmas orosz cári haderő hathatós támogatásával, a Henryk Dembiński, majd József Bem altábornagy vezette magyar fősereget a Bánságba szorította, majd a temesvári csatavesztés okozta a szabadságharc szomorú végét. Mindez azonban nem jelenti azt, hogy csupán a Pozsony és Temesvár közötti területre korlátozódott a háború, éppen ellenkezőleg, szinte az ország egész területén folytak harcok, helyenként szünet nélkül, hol kisebb, hol jelentősebb erőkkel, reguláris, nemzetőr és népfelkelő csapatok között, sokszor öngerjesztő módon. Vagyis a döntést kereső nagy hadműveletek mellett egy sor ún. kisháború dúlt, melyek egyébként is kísérői voltak a különböző korok fegyveres konfliktusainak.

Az 1848–49-es szabadságharc során tehát több kisháborús területet különböztethetünk meg a Délvidéktől Erdélyig vagy a Felvidékig. Az erdélyi harcokról és ezen belül Háromszék önvédelméről már többen írtak, közülük összefoglaló jellege, objektivitásra törekvése miatt Egyed Ákos munkássága emelkedik ki. Az általa írt munkák megnyugtatóan tisztázták az önvédelem szervezésének körülményeit, eseményeit, így a székely oldalon történtek bemutatásánál nagymértékben támaszkodunk műveire. A következőkben elsősorban osztrák szempontból vizsgáljuk az eseményeket, köszönhetően annak, hogy a császári-királyi hadseregnek keletkezett parancsok, jelentések alapján jobban rekonstruálhatóak a harctéri események, mint az ebből a szempontból rendkívül hiányos, jórészt a visszaemlékezésekre alapozott székely oldal esetében.¹ Mielőtt azonban rátérünk az események ismertetésére, feltétlenül szükségesnek tartjuk annak az ismertetését is, hogy a 19. század közepén a hadtudósok hogyan gondolkodtak a kisháborúról.

A szerző

¹ A könyv megírását a bécsi Collegium Hungaricum Ösztöndíjának támogatása tette lehetővé számomra.

A napóleoni háborúk (1796–1815) utáni évtizedekben katonai gondolkodók, hadtörténészek egész sora kísérelte meg a hadművészet egyes fogalmainak tisztázását, újraértelmezését. Ahogy a fentiekben már érintettük, a hadművészet alatt elsősorban a haderő egészének vagy egyes részeinek a vezetését, irányítását értjük valamilyen cél – például egy kisebb nagyobb ütközet vagy csata megvívása, vagy az ellenség területének, esetleg fővárosának elfoglalása – elérése érdekében. Ennek megfelelően a vezetés több szintje is elkülöníthető, így a stratégiai, vagy magyarul hadászati vezetés, mely a főhadiszíntéren működő haderő egészének a tevékenységét irányítja a háború teljes ideje alatt, illetve a taktikai, vagy harcászati vezetés, amely viszont már egy adott harcmezőn jelenlévő erők harcának vezetését jelenti, egy meghatározott időkereten belül. A hadművészetnek a fentiekben kívül más, kapcsolódó tevékenységekkel is foglalkoznia kellett, például a menetekkel, táborozással, élelmezéssel és más ellátó tevékenységekkel, de így került sor a kisháború lényegének, tartalmának meghatározására, amely azonban igen nehéz feladatnak bizonyult.²

Carl von Clausewitz, aki korának legnagyobb hatású katonai gondolkodója volt a kisháború fogalmát még nem használta, viszont hasonló tartalommal a népfelkelés fontosságának és jellemzőinek a lényegét igyekezett megfogalmazni. A porosz teoretikus legfontosabb művében, mely *A háborúról* címet viseli, a védelemmel foglalkozó részben a népfelkelésről úgy írt, mint aminek vannak ellenzői és támogatói.³ Az ellenkezés elsősorban annak a forradalmi, anarchikus jellegnek szolt, amely nem csak a külső ellenség ellen léphet fel, hanem a belső „törvényes” rend ellen is. Clausewitz szerint viszont a népfelkelés éppen a nagy francia forradalmat követő gyökeres hadügyi változás egyik eleme, a katonai kötelezettség révén felálló tömeghadsereg, a rekvirálás rendszerének alkalmazását egészíti ki, vagyis „a háborúnak nevezett erjedési folyamat bővülése és megerősödéseként értendő”. Clausewitznél a háromszéki ellenállás eredményességének miertjére is megtalálhatjuk a találó megjegyzést: „Az esetek többségében az a nép, amelyik ésszerűen használja ezt az eszközt (ti. – a népfelkelést), viszonylagosan fölénybe kerül azzal szembe, aki semmibe veszi”.

A porosz gondolkodó szerint a népfelkelő hadsereg nem alkalmas nagy koncentrált támadásra, inkább nagy területen szétszóródva „csendben terjedő, parázsló tűz módjára emészti az ellenséges hadsereg alapjait”. A népfelkelés hatékonyságára szerinte akkor lehet számítani, ha a háború az ország belsejében zajlik, megfelelő terepviszonyok mellett, a lakosság teljes támogatásával, és hogyha nem ettől várjuk a háború eldöntését. Nem szabad a népfelkelést az ellenség főereje ellen alkalmazni, hanem inkább annak szárnyain, oldalában, hátában és mellékhadiszíntereken. Célszerű, ha a népfelkelőket reguláris

² A rövid összefoglalás a következő munka alapján készült: PRINCIPIEN 1876.

³ Clausewitz, Carl von: *A háborúról*. Fordította: Szabó Júlia. Szerkesztette: M. Szabó Miklós. Budapest, 2013. 522–527.

csapatok is támogatják, erősítik, de nem túl nagy számban. Ennek az a célja, hogy a „tanult” katonák, főleg tiszték, segítsék a felkelőket a hatékony működésben, ugyanakkor a reguláris főerőt nem szabad jelentősen gyengíteni. Fontos megállapításnak tartjuk azt is, hogy a népfelkelők kevésbé alkalmasak harcászati védelemre, viszont hadászatra nagyon is. Ez azt jelenti, hogy egyes területek – átkelők, szorosok, települések – megtartása esetleg túl nagy veszteséggel járna, ezért az időben történő visszavonulás célszerűbb. Váratlan támadásokkal, portyázásokkal, rajtaütésekkel viszont mégis lehetetlenné lehet tenni, hogy az ellenség az elfoglalt területet ellenőrizze, egyáltalán ott maradjon. Így sikerülhet egy terület fölött az ellenőrzést megőrizni. Végül ismét Clausewitz egyik találó megjegyzését idézzük: „A népfelkelés által vívott ütközet jellege hasonlatos a rosszabb csapatok által vívottakéhoz: a támadás nagy erővel és sebességgel történik, de a harcok során a csapatok kevésbé hidegvérűek és kitartóak. Továbbá csekély jelentőséggel bír, hogy egy népfelkelő csapatot legyőzzen és elűzzen-e, hiszen ez a célt szolgálja, de a halottak, sebesültek és foglyok nagy száma ne vezessen a pusztuláshoz.”

A kisháború fogalma azonban a XIX. században mégis általánossá vált. Ennek minősítették ugyanis – összhangban Clausewitz írásával – minden olyan hadi cselekményt, mely nem a főhadszíntéren zajlott, s melynek közvetlen célja nem a végső, döntő győzelem kivívása vagy elérése volt, hanem ennek segítése, támogatása. Amennyiben csupán e kritériumot vesszük alapul, akkor a hadi cselekmények besorolása, osztályozása, nem okozhatott gondot. Egy másik nézet azonban azon műveleteket nevezte kisháborúnak, „amelyek csupán egy hadsereg vagy hadtest hadműveleteit mozdítják elő anélkül, hogy közvetlen összefüggésben lennének egy ország meghódításával vagy uralásával.”⁴ E sorokat von Valentini vezérőrnagy⁵ vetette papírra, aki a felderítést, információgyűjtést, a hadi vállalkozásokat, az ellenség elleni meglepetésszerű támadásokat és a különböző elterelő műveleteket, illetve a saját csapatok tevékenységének fedését értett kisháború alatt. E feladatok ellátására a kor hadseregeibe ún. könnyű – gyalogos és lovas – csapatokat rendszeresítettek, melyek mindig szükségszerűen segítették a főszereget nehéz, lassabb sorcsapatoké.⁶ Az idők folyamán azonban e tevékenység annyira részévé vált a hadműveleteknek, hogy már aligha lehetett külön tárgyalni.

A kisháború megfogalmazásakor olyan nézettel is találkozhatunk, amely szerint ennek célja is ugyanaz, mint a „nagy” háborúnak, viszont más módszerek alkalmazásával. Az ellenség felett több kisebb győzelmet aratni, ellenálló képességét folyamatosan gyengíteni, vezetőit elrabolni, fenyegetni, vagyis kimeríteni és ezzel háborús céljáról lemondatni; ez is elvezethet a végső győzelemhez. Ilyen módszerek alkalmazására rendszerint akkor kerülhetett sor, amikor egy adott ország vagy nép egyáltalán nem, vagy már nem rendelkezett reguláris hadsereggel, vagy annak csak elemei voltak meg. Ilyenkor a

⁴ PRINCIPIEN 1876. 1.

⁵ Georg-Wilhelm von Valentini porosz vezérőrnagy (1775–1834)

⁶ Már a XVIII. századi európai hadművészet is szívesen fordult a sablonokat kerülő „kisháború” felé. Erről Jeney Lajos Mihály: A portyázó, avagy a kisháború sikerrel való megvívásának mestersége korunk géniusza szerint. Hága, 1759. (Budapest, 1986.)

IRDIS | Wikipédia
halks

felkészített népre hárult a harc, a háború folytatása. A napóleoni háborúk alatt a legnevezetesebb népi ellenállást a spanyolok mutatták fel, a híres partizánok mintát adták a következő évtizedek irreguláris erőinek, de említhetjük a tiroliak harcát is, mely szintén sokáig kötött le jelentős francia erőket.

A különböző megközelítések a lényegét tekintve azonban mégis hasonló tevékenységet takarnak. A mellékhadszínterekre általában alig jutottak reguláris csapatok, különösen olyanok, melyeknek csatákban, ütközetekben döntő szerepet szántak. Elsősorban tehát itt is könnyű csapatok jelenlétével számolhattak, e mellett különböző szervezetű szabadcsapatokkal, népfelkelőkkel, vagyis a helyi lakossággal. Ezen hasonlóság tette lehetővé azt is, hogy általánosságban meghatározzák azon alapelveket, melyek a kisháborús hadviselésre jellemzőek lehetnek.

A kisháború célja tehát az ellenség legyőzése, de nem túlerővel, technikai fölényvel, még csak nem is hagyományos minőségbeli és szervezetségbeli fölényvel, hanem különleges képességek felmutatásával. Ennek legfontosabb jelzői az önállóság, a mozgékony-ság, a képzettség, az elkötelezettség és adott esetben a hősiesség voltak.

A mellékhadszíntéren harcolók számára a következő feladatok fogalmazódhattak meg: az adott terület megtartása legtöbbször komoly túlerővel szemben, az ellenség jelentős erejének lekötése rendszerint védelemmel, de sok esetben színlelt támadásokkal, vállalkozásokkal, állandó nyugtalanítással. Ehhez általában kis létszámú csapatok álltak rendelkezésre, melyeknek csak csekély része volt reguláris, a tömegét a helyi lakosság adta. Utóbbiak megbízhatóságát és alkalmazhatóságát az alacsony kiképzettségi fok ellenére azért nem lehetett megkérdőjelezni, mert az ott élő emberek számára ez egyben honvédó, nemzeti háborút jelentett. Ez az egyik fő, de azt is mondhatjuk legfontosabb tényezője a kisháborús sikernek. A másik fontos alapfeltétel a megfelelő földrajzi környezet, vagyis a terep. Sík, nyílt vidék volt legkevésbé alkalmas e hadviselésre, viszont az erdős-hegyes, mocsaras területek rendkívüli előnyöket biztosíthattak. A harcászati eljárásokat ezen körülményekhez kellett igazítani.

A kis létszámú, bonyolult körülmények között harcoló csapatok sikerének fontos eleme az állandó mozgás volt, amivel lehetetlenné tették hollétük kiderítését, ugyanakkor ennek révén szerezhettek információkat az ellenségről. A gyorsaság tette lehetővé a rajtaütéseket, például a szemben álló fél előőrsein, figyelő- és biztosítópontjain, raktárain, menetoszlopain. Ezen képesség birtokában siker, vagy erős ellenállás esetén azonnal vissza is vonulhattak, eltűnhettek. A vállalkozásokat kis csoportokban, önállóan kellett végrehajtaniuk, ami egy egészen más típusú parancsnoklást kívánt, mint hagyományosan. Minden vezetési szint igényelte a megfelelő döntésképeséget, a körültekintő, tudatos irányítást. Megfogalmazódott olyan nézet is, hogy a kisháborúban van igazán szükség képzett parancsnokokra, hisz itt nincs olyan magasabb kötelék, amelyben csupán a sablonokat kell követni. „Az önállóság a kisháború lelke” – ahogy Decker porosz tábornok fogalmazott.⁷ A csoportok sokszor teljesen magukra utalva működtek, parancsno-kaik saját belátásuk szerint vezettek.

⁷ PRINCIPIEN 1876. 3. Karl von Decker rendelkezési állományú tábornok (1784–1844).

Az ún. előőrsi vagy portyázó hadviselés ugyanakkor nemcsak a parancsnoktól, hanem az egyes katonától is megkövetelte az önálló, kezdeményező viselkedést és sok esetben az önfeláldozást is. Ez utóbbit azonban csak végszükség esetén várták el, hisz éppen az alacsony létszám miatt, mindenkire szükség volt, főleg a leghasználhatóbb harcosokra. Ritkán alakultak ki ezért hosszán elhúzódó harcok, lövöldözések. A harcászat leegyszerűsödött, előtérbe került a mesterlövészek pontos tüze. A támadó rendszerint egyetlen váratlan csapásra készült, majd a lehető legnagyobb eredmény elérése után gyorsan visszavonult a helyszínről.

A kisháborút folytató haderő fegyvernemi összetétele megfelelt az általános elveknek. A XIX. században a gyalogság és a lovasság mellett már egyértelmű volt a tüzérség jelenléte is. Az arányokat meghatározta a terep, a feladat, de legtöbbször a lehetőségek. Mindhárom fegyvernemre vonatkozó általános jelző, hogy könnyű. A gyalogság esetében ez elsősorban a sorban álló és ösztüzeket lövő társaikhoz képest pontosabb, gyorsabban tölthető puska, illetve egyéb szálfegyverek alkalmazását jelentette. Lovasság esetében leghasználhatóbbnak az ekkor már klasszikusnak számító huszár csapatnem bizonyult sajátos feladatrendszerével. A tüzérségnél szintén a könnyebben mozgatható lövegeket részesítették előnyben. Az egy- és háromfontos ágyúknak különösen a hegyi, vagyis a szétszedhető és málházható változatai jelenthetett nagy támogatást. Előtérbe került a röpentyűk (rakéták) alkalmazása, melyeknek háromlábú állványait bárhol fel lehetett állítani.

Az egyes harcászati kötelek nagyságának meghatározása alkalmazkodott a harcmóddhoz. Míg normál esetben gyalogságnál a zászlóalj (rendszerint hat századba szervezve ezer fő) tekintették alapvető köteleknek, a kisháborús követelményhez igazodva előtérbe került a kétszázados osztály (zászlóaljharmad) alkalmazása, három-négyszáz fővel. A lovasságnál kilenc-tíz lovas, egy megfelelő szakaszparancsnokkal, már jól alkalmazható volt. A tüzérségi megerősítésnél lövegekről, lövegpárokról beszélhetünk, melyeket egyes különítményekhez, osztagokhoz osztottak be, üteg kötelek – akkor általánosan elterjedt módon hat-nyolc löveggel – alkalmazása szinte kizárt volt. A katonáknak, harcosoknak érteniük kellett a műszaki munkákhoz is, mert ilyen jellegű támogatásra alig volt lehetőség és el kellett bírniuk a málhájukat is, hisz poggyász és más szállítószekerek nem lassíthatták a meneteket.

Összefoglalva a kisháborús harcászat a következő harcmódokat részesítette előnyben:

- „csatárharc”⁸ – gyors, rövid támadásokkal az ellenség kifárasztása, gyengítése, felriasztása és minden ponton, ahol lehet nyugtalanítása, ezen helyekről való elűzése;
- meglepés – az ellenség felkutatása, rajtaütés, egy les- vagy rejtkehelyről támadás, tállátkozóharc;
- védekező harc – egyes helyek megőrzése, szállítmányok, vagy fontos katonai és gazdasági létesítmények fedezése.

⁸ A csatárharc a gyalogság harcászatának egyik eleme, ami azt jelentette, hogy a rendelkezésre álló gyalogos kötelek egy rész háromfős csoportokba bontakozott, a csoportok egymástól közepesen 20 lépés távolságra egymástól, egyvonalban előrenyomultak és lehetőleg célzott lövésekkel igyekeztek pusztítani az ellenséget. Eredményüket kihasználva a többi gyalogos kötelek zártrendben ösztüzeket lőtt, majd szuronyrohamot indított. A „kisháborúban” a gyalogság egésze is csatárharcot folytathatott.

LRDIS | We know
books

A teoretikusok által előszeretettel alkalmazott kifejezés az előőrsi és a portyázó harc, melyekkel a fenti feladatokat megoldhatták. A védelem, vagy védekező harc volt a legkevésbé kedvelt harcmód, de sokszor szükségyszerűen alkalmazni kellett. Egy portyázó különítményben szolgáló harccsal szemben egy bizonyos v. R. tábornok⁹ a következő követelményt állította. „1. katonai szolgálatra alkalmasság és fizikai készenlét. 2. lovas és lovagolni tudás. 3. félig vadásznak, félig utásznak és egy kicsit tüzernek lenni. 4. az előőrsi szolgálásban való jártasság. 5. a dolgok iránti kedv és szeretet. 6. becsület a szó minden értelmében.”¹⁰

⁹ Decker használta e rövidítést. PRINCIPIEN 1876. 63.

¹⁰ Uo.

Háromszék Magyarország, Erdély és Székelyföld délkeleti szögletében fekszik, területe kiválóan alkalmas kisháborús hadviselésre. Magas hegyek övezik, határa csupán dél-nyugat felé nyitott. „A Székelyföldnek legszebb, legérdekesebb s minden tekintetben legkitűnőbb részét kétségtelenül Háromszék alkotja.”¹¹ Orbán Balázs a szék természeti adottságaira éppúgy értette előbbi mondatát, mint az itt élő emberek mentalitására. Háromszék, miként egész Székelyföld lakói számára, az évszázadok során létkérdésé vált a harc, az önvédelem. A terület elszigetelt fekvése egyrészt jó védelmet biztosított, másrészt az itt élők külső segítségben nem, vagy csak késve reménykedhettek. Ehhez a geostratégiai helyzethez igazodott azon aktív szabadságvágy, mely annyira jellemző a székelyekre, és amelyért a történelem során annyiszor fogtak fegyvert. A székelyek határőri feladataik teljesítéséért már a középkorban királyi kiváltságokkal rendelkeztek, ami az évszázadok során jelentősen módosult. Csík- és Háromszék lakóinak egy része a XIX. században is határőr-katonai szolgálatot látott el, vagyis a lakosság hagyományai és részben felkészültsége lehetővé tette egy kisháború sikeres folytatását. Ehhez járult még az a nehéz, edzett embert igénylő életmód, ami az itt élőkre jellemző volt.

Háromszék 3153,6 négyzetkilométernyi területén négy város (Sepsiszentgyörgy, Kézdivásárhely, Bereck és Illyefalva), 103 falu és két pusztta volt.¹² Háromszék nevétől eltérően négy széklet egyesített, Sepsi-, Kézdi-, Orbai- és Miklósvárszéket. A terület földrajzi és közigazgatási határai a XIX. században már nem estek egybe. A keleti határa az egyedüli, ahol a Keleti-Kárpátok havasai egyértelművé tették a szék határát. Ennek déli vége a Bodzai-szorosnál volt, ahol viszont Felső-Fehér megye egy része húzódott Háromszék és az ettől délre lévő Barcaság között. A határ innen északnyugat felé haladt a Feketeügy folyóig, majd azzal együtt az Oltig. A szék nyugati határa az Olt folyó volt, kivéve Hídvég és Árapatak környékét, ami szintén Felső-Fehér vármegyéhez tartozott. Köpectől kezdve a szék északi határát kelet felé a Barót- és az Uzonka-patak vonala jelölte ki, majd a Szent Anna-tó környékét, a Büdös- és a Nagy-Csomád-hegyet délről kikerülve – mely megint csak Felső-Fehér vármegyéhez tartozott – a Kézdi- és Kászsónszék közötti háton haladva a Keleti-Kárpátokban lévő Nemere-hegységig tartott. Közigazgatásilag Háromszék északi szomszédja Bardoc fiúszék, amely Udvarhelyszékhez tartozott, illetve Csíkszék. Keletről és dél-keletről a két román fejedelemség, délnyugatról Brassó-vidék (és Felső-Fehér vármegye említett kis különálló része), nyugatról pedig Felső-Fehér vármegye határolta.

A szék természetes határa keleten az említett Nemere, majd dél felé haladva az Ojtozoros után a Háromszéki-havasok 1700 méter fölötti csúcsaival egészen a Bodzai-szorosig. Északon a Hargita és annak nyúlványai képeznek nehezen áthatolható akadályt,

¹¹ ORBÁN 1868–1873. III. kötet 1.

¹² Az adatok forrása Lipszky János: A Magyar Királyság általános térképe (Mappa generalis regni Hungariae). Pest, 1806 (1804–1808) DVD. In Lipszky János: A Magyar Királyság és társországainak térképe és névtára. Budapest, 2002.

Erdővidéki táj Kisbacon határában

amelyhez nyugatról a Persányi-hegység csatlakozik. A Dél-Hargitában található Kakukkehely 1558 méter magas, a Persányi-hegység Vár-hegye is meghaladja az 1100 métert.

Háromszék területe változatos képet mutat, nyugati felét a Baróti- és a Bodoki-hegység osztja részekre, míg a középső területe a Szépmező lapos vidéke. Orbán Balázs erről így írt: „Ezen havasok között terül el Háromszéknek gyönyörű tere, melyet termékenységéért a Székelyföld Kanaánjának jogosultan nevezhetünk, mivel a számos vízér által öntözött térségnek dús talaján terem hazánknak legszebb és legjobb tiszta búzája, mely súlyban még a bánátit is felülmúlja”.¹³ A Háromszékhez tartozó Miklósvárszék és a szomszédos Udvarhelyszék részét képező Bardoc fiúszék területét Erdővidéknek nevezik, de földrajzi szempontból idetartozik Felsőrákos, Ágostonfalva, Apáca és Ürmös település is Felső-Fehér-vármegyéből.¹⁴ Erdővidék tehát magába foglalja az Olt-völgyet, a Kormos-lángos- és a Barót-patak vidékétől Bölönig terjedő területet, kilenc bardocszéki, kilenc miklósvárszéki és a felsorolt Felső-Fehér vármegyei településekkel.

A szék legjelentősebb folyója az Olt, mely észak felől érkezve keresztül folyik Háromszéken, de mielőtt elhagyná azt nyugatnak, majd északnak fordul, így képezi a nyugati határt. Az Olt legjelentősebb mellékfolyója a Feketeügy, melynek torkolata Kőkös közelében található. A két folyó jelentős akadályt képez, az Olt esetében a szék egész területén, míg a Feketeügy csupán az alsó folyásánál. E folyókba számtalan patak ömlik, melyek azonban általában könnyen „átlábolhatók”.

¹³ ORBÁN 1868–1873. III. kötet 3–4.

¹⁴ DEMETER 1998. 9.

Az úthálózat viszonylag sűrű volt. Legjelentősebb útvonal a Brassó–Illyefalva–Sepsiszentgyörgy–Tusnád–Csíkszereda felé, illetve Brassóból Prázmáron át Kézdivásárhelyre, onnan egyrészt Kászonszék felé, másrészt Berecken át az Ojtozi-szoros felé vezetett. Országos útnak számított a Brassóból Földváron, Hídvégen, Felsőrákoson át Székelyudvarhelyre vezető út. Ezen kívül számtalan úton juthattak át a hegyeken, melyek köves altalajuk miatt rendszerint jól járhatóak voltak. A folyók menti településeket is utak kötötték össze.

A vidék időjárási viszonyait elsősorban a medence-jelleg határozza meg. Ennek köszönhetően sokat fúj a szél, amelyek közül a legismertebb az ún. Nemere. A hasonló nevű hegység felől váratlanul és nagy erővel betörő szél különösen télen okoz sok kárt, hóviharokat idéz elő, torlaszokat épít. Ettől függetlenül a székelyek mégis örülnek neki, mert feltámadása jó termést ígér. Nyugati irányból fúj az ún. német szél, mely „félt és utált”. Egyébként az időjárás a mezőgazdasági műveléshez igen kedvező.¹⁵

Háromszék lakossága a század közepén 100 000 fő körül mozgott.¹⁶ A családok 90 százaléka mezőgazdaságból élt, emellett a városokban, elsősorban Kézdivásárhelyen iparosok és kézműves mesterek dolgoztak. A lakosságnak hozzávetőleg a fele tartozott az ún. katonarendűekhez, a néhány százaléknyi nemes, polgár és pap mellett, a többi itt élő jobbágy és zsellércsaládban élt. A székely határőr-nyalozegredek sajátossága volt, hogy a katonacsaládok nem külön falvakban éltek, hanem egyes településen vegyesen laktak más jogállású családokkal. A lakosság néhány százaléka román zsellér és jobbágy volt, akik elsősorban a hegyekben laktak. Háromszék polgári vezetője a választott főkirálybíró volt, az egyes székeket alkirálybírók vezették. A felettes hatósági tisztet az Erdélyi Főkormányzók látta el. E vezetői struktúrával párhuzamosan működött egy katonai vezetés is, mely közvetlenül a birodalom katonai érdekeit képviselte.

Háromszéken 1764-ben – a császári-királyi katonai kimutatások szerint 1762-ben – állították fel a 15. (2. székely) határőr-nyalozegredet, melynek katonái helyben teljesítettek szolgálatot. Részen szintén a szék adta a 11. (székely) huszárezred legénységét is, melynek parancsnoksága és négy százada is ezen a vidéken állomásozott. A katonarendű családok felett az ezredparancsnokságok álltak, akiket viszont az Erdélyi Főhadparancsnokság irányított Nagyszebenből. A határőrök szabadállású földművelők voltak, akik rendelkeztek a családjuk eltartásához, illetve a szolgálat ellátásához szükséges költségeket előteremtő földterülettel. A családok férfi tagjai tizennyolc éves koruktól katonai szolgálatra voltak kötelezettek vagy tényleges szolgálatra, vagy létszámfelettiként, illetve kortól és egészségi állapottól függően félrokkantként vagy rokkantként. A katonakötelezettek először helyben egyéni kiképzésben részesültek, ami havi négy napos elfoglaltságot jelentett, amíg szükség volt rá, utána csak tavasszal és ősszel tartottak egy-egy hetes kiképző táborozást, több század összevonásával. A határőröknek a rendszeres szolgálat mellett évenként ötven napot különböző hadgyakorlaton kellett tölteniük. A határőrszolgálat a századparancsnok vezénylése szerinti időközönként történt, néhánynapos

¹⁵ ORBÁN 1868–1873. III. kötet 4.

¹⁶ EGYED 1978. 12.

A székely huszárezred erdővidéki századának központja, a századparancsnok háza Nagyajtán

időtartamban. A tényleges határőrszolgálat elvileg addig tartott, míg a határőr szolgálatképes volt, de ezt a létszámviszonyok is befolyásolták. A gyalogezred két zászlóaljából illetve egy tartalék zászlóaljából állt. Ez utóbbit csak akkor állították fel, ha az első kettő elvonult háborúba, vagyis tábori zászlóaljja alakult át. A tartalék zászlóalj számára tehát tartalékosok képzése is folyt, ami azt jelentette, hogy kiképzett határőröket néhány év után létszámfelettivé nyilvánították.

A gyalogezredtől kijelöltek mesterlövészeket és tüzéreket, akiknek külön kiképzésen is részt kellett venniük. A határőr gyalogezrednél 260 határőrnek tüzérismertekkel kellett rendelkeznie. A tüzérnek kijelölt embereket minden évben, egy tiszt vezetésével, négyhetes időtartamban Gyulafehérvárra vezényelték, hogy az ott állomásozó tábori tüzérektől megtanulják és begyakorolják a lövegek kezelését.¹⁷

A családok katonai rend szerint éltek, nevelték és tanították fiúgyermeküket. A katonai szolgálatot a székelyek nehezen fogadták el, mely a személyes kötelezettség mellett olyan egyéb anyagi terheket rótt rájuk, melyeket alig tudtak teljesíteni. Nekik kellett ruházatról, felszerelésről gondoskodniuk, részt kellett venniük szállításokban, a tisztjeik eltartásában és még egy sor olyan terhet viseltek, melyeket földjeik művelésének jövedelméből alig tudtak fizetni. A székelyekre ráerőszakolt katonai rendszer egy idegen hatalom uralmát testesítette meg.

¹⁷ J. H. Benigni von Mildenberg: Statistische Skizze der Siebenbürgischen Militär-Gränze. Hermannstadt, 1837. 147.